

Kognitywna definicja Marzanny – Próba rekonstrukcji fragmentu tradycyjnego mitologicznego obrazu świata Słowian

Michał Łuczyński

The author analyses Marzanna, a figure which is correlated to the folk magical rituals of the Slavs, and focuses on that problem as a part of Slavic mythologic worldviews. Theoretically and methodologically it is based on the model of cognitive definition as proposed by Jerzy Bartmiński.

W badaniach nad rekonstrukcją tradycyjnego językowego obrazu świata istotne miejsce zajmują definiowane jako stereotypy sfery religijnej personifikowane abstrakcyjne pojęcia, takie jak postaci mitologiczne.

Prace prowadzone w związku z przygotowywanym w Lublinie "Słownikiem Stereotypów i Symboli Ludowych" pokazały, że można je ująć w kategoriach stereotypu jako wytwory kultury duchowej, i opisać za pomocą tzw. definicji kognitywnej¹. Podobne podejście, w którym uwzględnia się aspekty: „czynnościowy”, przestrzenny, wierzeniowy itd. opisywanego obiektu, reprezentują opracowania postaci demonicznych na materiale gwarowym² i historycznym³.

W artykule tym poddano analizie semantykę i strukturę jednej z personifikacji obrzędowych w folklorze Słowian, jaką jest Mara (Marzanna). Niektóre dotychczasowe opracowania podejmowały temat Mary / Marzanny m.in. w kontekście związków tekstów folkloru z obrzędowością, jej symboliki, czy też rekonstrukcji fragmentów mitu⁴. Tutaj zwrócono uwagę przede wszystkim na wydobycie z badanych tekstów funkcji tej postaci w szeroko pojętym obrazie świata Słowian.

Przyjęta tu formuła opisu, właściwa dla definicji kognitywnej wydała się w przypadku omawianej problematyki najodpowiedniejsza z co najmniej dwóch powodów: stosunkowo bogaty materiał pieśniowy pozwala na takie ujęcie, oraz istnieje dość zróżnicowany kontekst obrzędowy i wierzeniowy. Tło kulturowe pozwala na zrekonstruowanie mentalnego obrazu badanego zjawiska, a układ kategorii semantycznych - zobiektywizowanie, a przede wszystkim pogłębienie przeprowadzonej analizy⁵.

Należy zaznaczyć, że wprowadzono istotne zmiany w układzie definicji. Przede wszystkim, nie ograniczono się do tekstów jednego języka w ekscerpcji materiału: wykorzystane źródła obejmują teksty etnograficzne i folklorystyczne z Rosji, Ukrainy, Białorusi, Polski, Czech i Słowacji, Chorwacji oraz Bułgarii. Ponadto, zrezygnowano z kryterium

¹ Np. Bartmiński, Panasiuk 1993: 384-385; Bartmiński 2005: 266.

² Czyżewski 1988; Koziol 1989; Bohdanowicz 1994, 1995; Mianeki 2002.

³ Paluszak-Bronka 2003; Stabrowski 2005.

⁴ M.in. Katičić 1989. Por. Krzysztoforska-Doschek 2000.

⁵ SLSJ 7-44; SSSL 13-17.

powtarzalności tekstów. W eksplikacji hasła wprowadzono rozróżnienie znaczeń leksemu Mara / Marzanna: 1a. 'rekwizyt obrzędowy w opisach etnografów', 1b. 'rekwizyt obrzędowy w tekstach folkloru' oraz 2. 'postać mitologiczna'. Wprowadzono też niewielką modyfikację w układzie kategorii semantycznych, część konotacji kategorii obejmującej wróżby (przepowiednie) – tj. zabiegi magiczne przyporządkowując do kategorii (instrum.).

Mara / Marzanna

Marzanna to w potocznym rozumieniu atrybut obrzędowości wiosenno-letniej w postaci żeńskiej figury, stereotypowo zanurzanej w wodzie. Typowa Marzanna ma wianek na głowie, warkocze, ozdoby, ubrana jest w kobiece białe stroje.

W zależności od zachowania związku z kontekstem obrzędowym, Marzanna w różnym stopniu podlega zabiegowi uosobienia, demonizacji i mitologizacji.

Marzanna może patrzeć, chodzić, pić i jeść, a także mówić. Wykonuje przy tym inne czynności fizjologiczne. Folklorystyczny obraz Marzanny to dziewczyna pracująca w gospodarstwie, wykonująca różne czynności, np. gotowanie, pranie, przędzenie. Marzanna myje się i wyciera, śpi, itd.

Zrekonstruowany częściowo mitologiczny obraz Marzanny to obraz dziewczyny, która jest najmłodszą córką swojego ojca, ostatnią we dworze, która nie wydała się jeszcze za mąż. Ma dziewięciu braci. Jej zajęciem jest pasienie gęsi na zielonej łące nieopodal domu. Pełni rolę klucznicy, kluczami otwiera bramę (wrota / drzwi) dworu / grodu. Rzuca w pole jabłkami, co jest rodzajem gry / turnieju o rękę narzeczonej. Wybranek bohater kluczami przejętymi z rąk Marzanny otwiera ziemię, pola. Składnikiem tego obrazu jest śmierć Marzanny, co jest rodzajem sakralnej ofiary.

O semantyce i funkcji postaci Marzanny decydowały jej atrybuty, zwłaszcza: klucze, jabłko, wianek, gęsi, najbardziej istotne dla określenia jej symboliki i funkcji. Klucze (złote klucze) to symbol reprezentujący niebo. Charakter Marzanny-klucznicy jako personifikacji kalendarzowej ujawnia się w symbolice otwierania (rozpoczynania itp.) lata, a zamykania zimy. Z Marzanną związana była symbolika roślinna, często wiąże się ją z kwiatami i barwą zieloną. Do ustabilizowanych cech Mary należy jej związek z wodą

Marzanna symbolizowała nieczyste siły, choroby (mór, śmierć), które razem z nią wynoszono poza granice ludzkiego świata, a wtórnie uosabiała zimę. Z drugiej strony, była związana z urodzajem i płodnością (miała funkcje apotropeiczne).

(nazwa) psł. *Mara, -na // *Morana, -ena; cz., chorw., bułg., ukr, błr. Mara; formy imienia z sufiksem -na: pol. marzan(n)a, cz. Mařana; pol. dial. (małop.) mařenna, cz. Mařena, słow. Marejna, ukr. Marena; pol. dial. morzana, szcz., słow. Morana; cz., słow. Morena / Mořena; pol. dial. (śląsk.) Marzyna, cz. Mařina, słow. Maryna, ukr. Maryna; ponadto: słow. Murjéna, Murien(d)a.

Deminutiva: pol. marzanka, cz. Mařenka, ukr. Marinka / Morynka; pol. Marzaneczka, Marzynioczka, słow. Morenička, ukr. Marěnočka, a także cz. Marca, Mařoška.

Augmentativum cz. Morenica.

Formy z prefiksem *ma(r)- to słow. Marmoriena, Marmariena, Marmurien(d)a, Mamurien(d)a, Majmuriena, słow. dial. (wtórne) Najmurenná, Barborena, Špitolena.

Znaczenie podstawowe: 'obrzędowe drzewko' (por. cz. marena 'gaik, drzewko', słow. marmuriena, morena zelina 'gałąź, drzewko', ukr. marena 'drzewko kupalne') oraz 'lalka, kukła' (np. cz. mařena 'kukielka na gaiku', pol. marzanka 'kukielka stawiana w oknie', bułg.

mara 'lalka') i drugie znaczenie 'mityczna postać symbolizowana przez kukłę', a także niektóre inne rozwinęły się wtórnie.

Derywaty: pol. (śląsk.) niedziela marzania / marzanna, słow. Marmurienová nedel'a, pol. (śląsk.) pieśni marzanne; masc. pol. Marzan, Marzak, Marzaczek, cz. mařák, Mařoch, Mařík, Mařošek, Marec, Mrvioch, Marén, Marek 'męska kukła obrzędów wiosennych'.

(etym.) Etymologicznie leksem M. związany jest z psł. *morje 'morze, woda', od pie. *mor-//*mar- 'morze, stojąca woda, jezioro'. Psł. *Mara, -na // *Morana, -ena itd. przeszło semantyczną ewolucję: 'gałązka, drzewko kupalne' --> 'kukła obrzędowa' --> 'personifikacja obrzędowej kukły' (--> 'postać mityczna').

Homonimy: ros. (?) моряны 'wodne / morskie panny', kaszub. mořónka 'rybaczka (żyjąca nad morzem)', bułg. morjanka 'mieszkanka wybrzeża', ros. morjan(k)a 'wiatr morski'.

(hiper.) panna, djevojka, baba, žena, mora, bosorka, русалка.

(hiponim) Zuzanna, Jagnieska, Krystyna, Лишанка.

(kohipon.) M.in. pol. Śmiercicha, śmirtusecka, śmirtuska, mór, cz. smrt', smrtnica, słow. Smertka, luź. Smjerc; cz. kyselica, kyselina, luź. Baba kyselicy, Kyselová žena, cz. Bila, běla, cz. Krasna, překrasna, květnica, Květná neděla, Smrtná neděla, Kuželna ňeděla, Čarabaňa, Čaramura; ros. Уляна, Катерына, Купайлица, русалка.

1. 'rekwizyt obrzędowy'

1a. 'rekwizyt etnograficzny'

(kolekcja) W opisach etnograficznych M. współwystępuje ze stołem 73 i ławką 69 – jako jej przedmiotami-rekwizytami, a także w kolekcji z Chlapem 92 i Mařikiem 89..

(part.) M. składa się z.nosa, głowy, piersi, policzków 69, 71, 93, rąk 76, włosów 84 / warkoczy ze lnu 85, 93. Nosi różnego rodzaju ozdoby 70, 71, 72, 75, 76, 90, w tym kolorowe pióra 75, wstążki 78, 85, 90, na głowie ma wianek 69, 70, 72, 76, 84, 85, 88 lub czapeczkę „podbradnik” i czepek 75. Ubrana jest na ogół w żeńskie ubranie 69, 70, 76, 86, 87, 90, czasem są to ślubne / białe szaty 84 lub strój drużny weselnej 85.

(prowen.) M. pochodzi z.lasu 69, 70 / z sadu 70.

(odbior.) M. jest lepiona 69, ubierana 69, ozdabiana 75, rozbierana 71, 79, 85, 86, 87, 90, 93, roztargana 76, 93. Podczas obrzędów, bywała usadzana 69, 71, 90, ustawiana 70, obracana w kółko 79, zostawiana do rana 69 bądź też przywiązywana do gałęzi 73. W obchodzie była niesiona 70, 71, 74, 94 / wynoszona 79, 85, 86, 87, 88, 90, a w końcu palona 56, 74, 81, 92, 94, topiona 56, 73, 81 / wrzucana do wody 69, 90, 71, 74, 76, 77, 83, 85, 86, 87, 91, nierzadko też bita grudami / kamieniami albo śniegiem i błotem 56, 88, 90, 93 lub rzucana na ziemię 85.

(adres.) Podczas tych zabiegów, uczestnicy obrzędu pokrzykują na nią 94.

(material.) a) Materiałem, z którego wykonywano kukłę M., były: wianek 69, 72, glina 69, drzewko topoli, wierzby, czarnego bzu 69, 70, 72, słoma 70, 72, 74, 76, 77, 83, 85, 86, 88, 90, 91, pałka 72, szmatki 78, 90, len 84, sporadycznie były to żółto-czerwone trzewiki 75.

b) z kwiatków z wieńca M. robiono napoje lecznicze 57, nawóz do ogródka 67, a ze słomy miotły do stajni 68.

(instrum.) Materialne resztki M. miały odganiać nieczystą siłę 57, służyły też do leczenia chorób 57, ochrony przed pożarami 65, uderzeniami pioruna 64, gradem 66. M.

sporządzano w celu wywołania deszczu 65, 66. Wreszcie, obchody M. miały zapewnić urodzaj w polu 67 i apetyt u zwierząt 68. Szybkie ugodzenie M. kamieniem zapewnia szybkie wydanie się za mąż 61.

(lokaliz.) a) M. jest lokalizowana na ławce 69, obok stołu 73. Podczas obchodu umieszczano ją na gałęzi czarnego bzu 69, na drągu 79, żerdzi 84, 85, 86, 88, 91, i niesiono koło wody 70, 76, 91, do rzeki 69, 77, 81, 83, 86, 87, stawu 87, do lasu 93, na łąkę 94.

b) M. jest obiektem, wokół którego urządzano tańce 69, 70, 72, 73, 94.

(tempor.) Obchody M. odbywały się w dzień Iwana Kupały 65, 69, 74, w Czarną / Śmiertelną niedzielę 93 / Dominica Laetare 79, w marzanią niedzielę 88, w Wielki Post 78, 86; po obiedzie 65, w nocy 70.

(podob.) a) (ekwiwal.) Zamiast M., wymiennie występować mógł goiczek 82 i Kupała 74.

(opoz.) W opozycji do M. znajdują się: latečko 76, novô letko 92, chojna 86, majiček 93, Marzan(iok) / Marzak / Mařoch 79, 80, 81, 82, 84, 85, Kupała 70, 72, Královna 91.

(przepowiednie) Ociąganie się z powrotem do wsi po utopieniu M. wróżyło śmierć 58, tak samo jak nie branie udziału w obrzędzie 59. Spalenie M. gdzie indziej, niż na granicy sąsiadujących wsi, wróży śmierć 60.

1b. 'rekwizyt pieśniowy'

(kolekcja) W tekstach pieśni ludowych, M. współwystępuje z rodziną, siostrami i braćmi 28, mamką 16, cesarzem 4a, 11, królem 11.

(part.) Według pieśni, M. składa się z zębów 24, warkoczyka 23, nóg 25, dupana 2; ma ozdoby: wieniec 3, 19 i sznureczki 8c. Jest krasna 1b, 5, strojna 1d, wystrojona 8b, c, przystrojona 8c, ustrojona 1c, nadobna 1e i piękna 8b.

M. jest określana jako czerwona / biała 8b, czarna / biała 8b, czerwona / zielona / pobielana 8b, czerwona / zielona 8c, lub czerwona 8c.

(atryb.) M. jest miła 1a, godna (cesarza) 1f.

(agent.) M. stoi 4m, patrzy na pole / świnie 4a, wygląda Jaśka 4b, pierdzi 4c, ścy 4m, idzie 12, 13, 27, pije 38.

(subiekt.) M. jest rada 4l, 11.

(stat.) M. leży 24, płynie 17, tonie 23.

(proces.) M. (u)rosła 5, 6.

(obiekt) M. jest podziwiana przez świat 1g, jest wyglądana 9, 12, pożądana – proszą o nią syni 8b i śmierć 24.

(odbior.) M. jest ścinana 5, smażona na oleju 8b, (wy)strojona 1d, postawiona 8c, położona 8c, roztargana 20, pociągana 2, niesiona 4b, 8e, 15, 16, 24, wyniesiona 4a, 26, wieziona 8a, bita powozem 4k, wrzucona (do wody) 16, chłodzona / moczona w wodzie 18, oraz puszczana (do wody) 16.

(adres.) M. występuje jako partner dialogów: jest proszona o postój 13, 14, pytana o kierunek pochodzenia 15. Bywa obiektem pogrózek 25. Zadaje jej zagadki 28. Z kolei, M. wskazuje kierunek pochodzenia 16 oraz odpowiada na inne pytania.

(lokaliz.) a) M. jest umieszczana w koszu 8b, na drągu 4c / końcu 3 / żerdzi 4c / kole 4c / sochorach / palicach 8b; a także we dworze 8d lub poszczególnych miejscach obejścia: w piwnicy 4a, na stole 1d, na gminie 4c, w stodole 4a / sąsięku 4a, na dachu 4c, we szczycie 4m, w kominie 4a, za płotem 4b, pod wozem 4k, w kolesie 4a, na wrotach 8c; i najbliższej okolicy: przed szynkiem 4l, za wsią 8b.

Jest też lokalizowana na w lesie 4a, 5, na buku / dębie 4c, pod zielonym gajem 26e, albo na ugorach 20 / roli / polu 8b / łąkach 8b / kopcach 8b; w pobliżu środowiska wodnego: w wodzie 16, 18, 19, 21, stawie 28, Odrze 16, lub koło wody 22.

b) Koło M. urządzano tańce 22.

(tempor.) Obchody M. odbywały się na Czarną Niedzielę 8d / w świąteczną niedzielę 27.

(podob.) a) (pararal.) M. jest podobna do grafki 1e

b) (kompar.) M. jest jak panna 1c, rzaza 1f, kwiat 1g, sosna 6.

(opoz.) M.-e jest przeciwstawiany maj 26a, máj nový / zielony maj 26a, zielony gaj 26b, latoroszczek / latorośl / latečko 26c, plapořec 26d.

2. 'postać mitologiczna'

(kolekcja) M. współwystępuje z atrybutami: kluczami 44c, bębenkiem 44b, piórkami z raju 33, dzieżą 30, garnuszkiem 41. Osobami, z którymi M. pojawia się w kolekcji, są jej: ojciec 46, bracia 47, a także chłopiec 44a, św. Jan 45b, c, Juri 48, Kwietna / Smrтельна Nedelja 45d, e. Zwierzęta, z którymi występuje razem, to kłobuszek 10, gęsi 44.

(part.) M. składa się z głowy 29a, rąk 29d, kolana 36. Nosi trzewiczki 40 / trepki 41, białe szaty 44a, naszyjnik z pereł 40. M. jest krasna 44, biała 39, 44a.

(atryb.) M. jest młoda 46.

(agent.) M. wykonuje zwykle czynności gospodarskie: je 43, 51, śpi 34, 35, myje się 29c, d, e, f, wyciera się 32, 33, układa włosy 29a, gotuje 29b 36, 37, pierze 39, przędzie 39. Czasami tańczy 40, podskakuje 33, rwie ozdoby 40, depcze rutę 50.

Niekiedy kopie studnię 29c lub niesie mleko w garnuszku 41. Rzuca dzieżą o ziemię 30. Występuje też jako osoba zajmująca się magią: czaruje wodę 31, mąci mleko 41.

Sekwencją czynności M. jest pasienie gęsi 44, utrata klucze 44c, (po)danie komus kluczy 45, otwieranie drzwi 47, toczenie złotych jabłek 48.

Pojawia się też groźny aspekt M., która zabija 53 lub zabiera głowy 52.

(subiekt.) Uczuciem, jakie M. przeżywa, jest radość – M. jest rada 44, 44a. Podoba jej się Matwij 49a. Przeżywa żal za zmarłym „miłym” 51.

(stat.) M. wisi 54d.

(proces.) M. umiera 54.

(sprawca) M. sprawia, że trzęsie się ziemia 44a, otwierają się pola 45.

(odbior.) M. dostaje wianuszek 10 i suknie 42.

(adres.) M. występuje jako partner dialogów. Jest m.in. pytana o miejsce przebywania 29, zimowania 34, nocowania 35; o dary 42, posiłek 43, o miejsce pasienia gęsi 44, o klucze 45, o ożenek 49, a także o przyczynę śmierci 54, 55.

Z kolei, M. mówi do dziewczyn, żeby wiły wianki 44a, i in.

(instrum.) M. umiera żeby św. Piotr mógł odmykać pole itd., lub żeby wiejskie pany mogły się wydać za mąż 5.

(lokaliz.) a) M. znajduje się na kamieniu 29a, we dworze 29c, 46, 47, w grodzie 47, w domu 29g, i, koło domu 44c, w stodole 29g, pod szopą 37, w piwnicy 34, pod płotem 29b, pod wozem 37, na końcu wsi 29h, i, koło wsi 34b.

Lokalizowana jest również pod gruszką / śliwą 29b, 37, w lesie 35c, na piasku 35c, na zielonej łące 44c, na równym polu 48. W pobliżu zbiorników wodnych: przy Dunaju 29 b, f, przy wodzie 29b, d, przy studziencie 29e / potoku 44c / morzu 29f, nad wodą 35b.

A także pod kopcem 44a, b, za górami, za lasami 29j albo za gramami, za dołami 44a. (tempor.) M. w zimie 34, i w nocy śpi 35. Je w poście 43.

(podob.) a) (kompar.) M. jest jak jagódka 46.

(opoz.) M. znajduje się w opozycji do Matwija 50, pastucha 49b, a także Subasza-Kadija 52.

Dokumentacja

Pieśni obrzędowe

1. M. jest ustrojona/ładna/piękna/miła.
  - a. "Heló, heló, má milá Mařeno!" (Morawy, Kulda II 295; Malinowski 1877: 635).
  - b. "Mařo mařo mařano krasna" (Śląsk, Malinowski 1901: 15-16).
  - c. "Nasza marzanka Zuzanna Jest ustrojona jak panna" (Śląsk, Tacina 1963: 14; Marcinkowska, Sobczyńska 1973: 177).
  - d. "Nasza marzanecka strojna jest, bo my ją stroili na stole" (Śląsk, Śledziwski 1961: 9)
  - e. "Nasza Marzanecka nadobna, tej strzeleckiej grofce (hrabinie) podobna" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
  - f. "Nasza Marzanecka jak rzaza (uroda, piękność), godnać ona, godna cesarza" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
  - g. "Nasza Marzanecka jako kwiat, dziwo jej sie cały świat" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
  - h. "Nasza Marzanecka nadobna, tej strzeleckiej grofce (hrabinie) podobna" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
  - i. "Nasza Marzanecka jak rzaza (uroda, piękność), godnać ona, godna cesarza" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
  - j. "Nasza Marzanecka jako kwiat, dziwo jej sie cały świat" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
2. "Nasej marzanece Jagnieska, Pociungają ją za dupan chopcyska" (Śląsk, Malinowski 1877: 625); "Nasój marzanece Krystyna" (Śląsk, Malinowski 1877: 625).
3. "U Długosza/Jana na końcu marzanecka we wieńcu" (Śląsk; Wasylewski 1937: 164; Roger 1863: 205; Klátecki 1885: 5220).
4. M. jest w stodole (sąsiek / kominie / piwnicy / lesie) / za płotem / na dachu (buku/dąbku/dębie/drażgu/żerdzi/kole/gminie) / pod wozem / przed szynkiem / we szczytce.
  - a. "Nasza marzanka w stodole, wygląda dziurką na pole" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 177); "Nasa marzanecka w stodole, Wyglunda skauecką na pole" (Śląsk, Malinowski 1877: 625); "Nasza Marzanecka w sąsiek (miejsce w stodole na snopki), wyniesiemy ją se po leku (powoli)" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120); "Stoi Marzanka w kominie, Wygląda dziurecką na świnię" (Śląsk, Lompa 1970: 147); "Nasa marzanecka w kominie, Wyglunda skauecką na świnię" (Śląsk, Malinowski 1877: 625); "Nasza marzanecka w kuminie, wygląda okiynkiem na świnię" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 178); "Nasza marzanecka w kominie, Wyglunda dziurecką na świnię" (Śląsk, Malinowski 1877: 629; Malinowski 1901: 133); "Nasza Marzanecka w piwnicy, chodzą do niej, chodzą panicy" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954:

- 120); "Nasza Marzanecka już w lesie, wiezie sie z cesarzem w koleście" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
- b. "Nasza marzanka za płotem, wygląda Jaśka z roboty" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 177).
- c. "Nasza Marzanecka na dachu, po co żeś tam wyszoł, ty łachu" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120); "Nasza Marzanecka na buku, po co żeś tam wyszoł, ty guchu [głuchy]" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 119); "Nasza Marzanecka na dąbku, po co żeś tu wyszoł, gołąbku" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 119); "Nasza Marzanecka na dębie, po co żeś tam wyszoł, jastrzębie" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 119); "Nasza Marzanecka na drągu, po co żeś tam wyszoł, dylağu [draęalu]" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 119); "Nasa marzanecka na zerdzi, A co się porusy, to pierdzi" (Śląsk, Malinowski 1877: 625); "Nasza Marzanecka na kole, po co żeś tam wyszoł, ty wole" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120); "Nasza Marzanecka na gminie, wyglądo okienkiem na świnię" (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 120).
- d. "Nasza marzanecka pod wozym, dostała od ojca powrozym" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 178).
- e. "Nasza marzanecka przed szynkym, rada by se brzinka za synkym" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 178).
- f. "Stoi Marzanka we szcycie, Uciekej, synecku, oścy cie" (Śląsk, Lompa 1970: 147).
5. "Marzanka krasna, - w lesie urosła, W lesie ją ścięli, - do miasta ją wzięli" (Śląsk, Wawrowski 1846: 60).
6. "Nasza marzanecka rosua Jak sosna" (Śląsk, Malinowski 1877: 629); "Marzanka rosła, aże urosła jak sosna" (Śląsk, Nowakówna 1930: 162; Dygacz, Ligęza 1954: 119); "Marzanecka rosła, aże nam urosła, jak sosna" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 175-6).
7. M. jest wieziona/niesiona:
- a. "Wieziemy Marzanka z obory, nie bójcie sie ludzie tej mory" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 175-6)
- b. "Mařena, Mařena v oleju smařena: něsemy tě v kořu, synci o tě prořu" (Lukavec, Zibrt 1910: 70); "Neseme Mařenu v oleji smařenu, pěknú, pěknú, pěkně vystrojenu" (Czechy, Vaclavik 1959: 177); "Neseme Mařenu, na oleji smařenu, hore červenú a ze spodku bílú" (Czechy, Vaclavik 1959: 177); "Nesem nesem Mořenu na oleji smařenu, černú, bílú, na sochorách, na palicách za dědinu" (Czechy, Vaclavik 1959: 178); "Neseme Mařenu na oleji smařenu. A kaj my ju poněsem? Na fojtovu rolu. A z fojtove role? Na Stařicke pole. A ze Stařickeho pola? Na Fryčovske kopce. A z Fryčovskych kopcu? Na Bruřperske lúky" (Bruřperk, Bartoš 1888: 288); "Nesemy Mařenu v oleji smařenu, u vrchu červenú, u spodku zelenú, pěknú, pěknú probělenú" (Czechy, Zibrt 1910: 60; Suřil 1951: 699); "Něsemy Mařenu na poly smařenu, s vajci, pomazanci" (Czechy, Zibrt 1910: 63); war.: Zibrt 1910: 64; Kulda II 295; Václavík 1930: 389; Vaclavik 1959: 183.
- c. "Neseme Mařenu, na vrchu červenú, na spodku zelenú, pěknú, pěknú, pěkně přistojenu" (Czechy, Bartoš 1888: 293); "Něsemy Mařenu pěkně vystrojenu. Kaj ju postavimy? Na fojtove vrata" (Czechy, Zibrt 1910: 63); "Neseme Mařenu, na vrchu červenú, na spodku zelenú, pěknú, pěknú, pěkně přistojenu" (Czechy, Zibrt 1910: 63); "Něsemy Mařenu, pěkně přistojenu. Hej nam hej. A kdo ju přistojil? Žimrovské děvěčky. H. n. h. Ony uvazaly červene šnurečky" (Lukavec, Zibrt 1910: 71).

- d. "Neseme Mařenu na černu nedělu. Kaj ju položime? Do fojtovoho dvoru" (Czechy, Zibrť 1910: 74)
- e. "Donášam Morenicu, stratil richtár nohavicu" (Czechy, Horvátová 1986: 171).
8. "U sadonia wielki sad, Nie przeleci ani ptak, Ale go przelećą jaskółki, Przyniesą co-rusi nieckółki. Wyrzycie, wyrzycie, Aze Marzannę ujrzycie" (Śląsk, Lompa 1970: 147).
9. "Ale tam dolecił kłobuszek, kłobuszek, przyniósł Marzaneczce wiynuszek" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 175-6).
10. "Nasza Marzanecka już rada, bo miała już króla, cesarza" (Śląsk, Dygacz, Ligeża 1954: 120).
11. "A wy ludzie wejrzycie Skąd Marzana wynidzie" (Śląsk, Zakrzewski 1962: 34).
12. "Pódźmy, Marzaneczka, pódźmy precz. Boby nos ludkowie weźli w rzecz" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 175-6).
13. "Postań, Marzanko, na chwilę, aż się wineczka napiję" (Śląsk, Klátecki 1885: 5220); "Postój ty marzanko na chwilan Za nię já sie piwka napijan" (Śląsk, Malinowski 1877: 625); "Marzaneczko, postojmy a chwila, aże sie gożołeczki napija" (Nowakówna 1930: 162).
14. "Kędyż cie Marzanko nieść mómy, nieść mómy Kiedy my drożynki nie znómy" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 176).
15. "Nieście wy mie, nieście dziyweczki, Aże za najbliźsze góreczki" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 176); "Wynieście mię dzieweczki Tu na te pagóreczki, Potem wrzućcie do wody, O! do głębokiej wody!" (Śląsk, Roger 1863: 205; Wasylewski 1937: 164; Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 178); "Keď ja pôjdem cez lavice, dobre že ma držte, keď ma bude mamka volat', do vody ma pust'te" (Słowacja, Bednářik 1943: 88; Manga 1956: 435-6; Horvátová 1986: 160); "Wciepcie wy mie, wciepcie do Odry, Ale do najgłębszej do wody" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 175-6).
16. "Puyń ze marzanecko do Pryski, Przynieś ną na bezrok na fryski. Puyń ze marzanecko do Brzega Bo cie tam Jaškowi potrzeba" (Śląsk, Malinowski 1877: 626).
17. "Dziśać w wodźe źimne. Chłodzić će będźemy Aż do jutra rana we wodźe će moćyc bydźemy" (Śląsk, Malinowski 1901: 15-16).
18. "Nasza marzanecka w wodzi, Nie ciepejcie na nią, wy smrodzi..." (Śląsk, Malinowski 1877: 629; Malinowski 1901: 133);
19. „Mařenu zme na uhořích roztirhaly!" (Czechy, Zibrť 1924: 227).
20. "Pác Marmorieniu do wody" (Słowacja, Medvecký 1905: 128; Horvátová 1986: 161).
21. "Ходыли дивочки коло Мареночки, Коло мое водыла купала" (Bessonov 1871: 46); "Коло воды-моря ходили дивочки Коло мариночки" (Ukraina, Passek I 97); "Ходили дивочки Коло мариночки" (Passek I 100).
22. "Утонула Мареночка, утонула, Та на верхъ кісонька зринула..." (Ukraina, Čubinskij 1872: 195, 208); "Дівка Маринка в воду потонула..." (Ukraina, Dikarev 1905: 133).
23. "Již Mařena leží A zubami škeři!" (Morawy, Kulda II 296; Malinowski 1877: 636); "Už Mařena leží a zubami škeři." (Czechy, Zibrť 1910: 60; Sušil 1951: 699); "Nesem babu v koši smrtť nás o ňu prosí. Už Mařena leží a zubama škeři" (Słowacja; Vaclavik 1959: 181).
24. "Morano, Morano, ty se nebojiš? Jak my se pomstíme, hned to uvidíš. Chytíme tě za nohy, hodíme tě do vody" (Czechy; Vaclavik 1959: 177).

25. M. jest wynoszona ze wsi:
- a. „Vynesly zme Mařenu ze vsi a nesem māj do vsi. Jest pekný, zelený, bo był dlúho v zemi!” (Czechy, Zibr 1924: 227); “Vyniesli sme Murienu ze vsi, priniesli sme māj nový do vsi, posejeme súržicu s ovsy”; “wynieśliśmy marzaneckę ze wsi, przynieśliśmy zielony maj do wsi” (Śląsk, Śledziewski 1961: 9); war.: Zibr 1910: 72, 77; Kollár 1953: 39; Horvátová 1986: 159.
  - b. “Wyniosuychmy marzaneckan / śmietkan ze wsi, Przyniosuychmy zielony gáj do wsi” (Śląsk, Malinowski 1877: 626).
  - c. “Ej wyniesuychmy marzaneckze ze wsi, Ej przyniesuychmy latoroszczek do wsi!” (Śląsk, Malinowski 1877: 628); “Wynieśli my, wynieśli, | Marzanecka ze wsi. | Przynieśli my, przynieśli, | latorośl dości” (Śląsk, Dygacz, Ligęza 1954: 123); “Wyniośli my, wyniośli my marzanecka ze wsi, przynieśli my, przynieśli my latorośli do wsi. Latorośl trowa roś, a panicom na młodość, A panicom na starość” (Śląsk, Tacina 1963: 15-16); “Wynieśliśmy marzanecka ze wsi, przynieśliśmy latoroška do wsi” (Śląsk, Tacina 1963: 16); “Wyniosłyśmy, wyniosłyśmy marzanecka ze wsi, a niesymy, a niesymy latorośli do wsi” (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 186); “Ej vyňeswychmy mařanečki ze vsi Ej pryňeswychmy latorošček do vsi” (Śląsk, Malinowski 1901: 134); “Wyniosłyśmy, wyniosłyśmy Marzanę z miasta, Przyniosłyśmy, przyniosłyśmy latorośl do miasta” (Śląsk; Rombowski 1959: 83); “Vyněsemy Mařenu ze vsi, přiněsemy letorošť do vsi” (Rakov, Zibr 1910: 71); “Mařena ze vsi, a látečko do vsi” (Śląsk, Malinowski 1877: 631; Malinowski 1901: 21).
  - d. “Vyněsly smy Mařenu ze vsi, přiněsly smy plapořec do vsi” (Czechy, Zibr 1910: 72).
  - e. „Vynesieme Marmurienu pod zelený háj, Bože pomáhaj!” (Słowacja, Podtatranský 1905: 14).
26. M. – kiedy przyjdiesz?: „- Мару и Лишанку, Скóру ли ши дóдиш? - Скóру – ду гудина Ф празната нидьáльа.” (Bułgaria, Russev 1892: 223); war. Marinov 1914: 435
27. Zagadki i pytania do M.:
- a. "Co jest w zimie zielone? Sosna na boru Żyto na polu, To jest w zimie zielone" (Śląsk, Zakrzewski 1962: 34).
  - b. "Gdzie jest twoja rodzina? W stawie trzcina, To jest moja rodzina" (Śląsk, Zakrzewski 1962: 34).
  - c. "Gdzie są twoje zagłowki? W stawie paliki, To są moje zagłowki" (Śląsk, Zakrzewski 1962: 34).
  - d. "Gdzie są twoje siostrzyczki? W stawie babiczki To są moje siostrzyczki" (Śląsk, Zakrzewski 1962: 34).
  - e. "Gdzie są twoi bratowie? W lesie ptaszkwie, To są moi bratowie. - Hej zielony mój! Hej czerwony mój!" (Śląsk, Zakrzewski 1962: 34).
28. M. jest pytana o miejsce przebywania:
- „Marmuriena, kde si bola?” (Słowacja, Bohuslav 1910: 55); “Mařéno, Mařéno, kdes tak dlúho była?” (Czechy, Vaclavik 1959: 177); „Murienu, Murienu, kde si prebývala?” (Słowacja, Šimkova 1902: 96); “Ma(r)murienu dievka / so vsi, kde si prebývala?” (Słowacja, Podtatranský 1905: 14; Zibr 1910: 77; Ondrejka 1969: 103); “Marmuriena / Najmurienu panna, kde si prebývala?” (Słowacja, Melicherčik 1959: 88; Faměra 1924: 231); „Barborena, Špitolena, dze ši prebívala?” (Słowacja, Mišík 1901:

- 50); "Marmuriena, Marmuriena, Kyselová žena, kde si prebývala?" (Orawa, Manga 1956: 435-6; Horvátová 1986: 160); "Marmariena, marmariena, Kyselova žena, kde si prebývala?" (Słowacja, Bednárik 1943: 88); "Mařenko překrasna, kaj si přebyvala?" (Czechy, Zibr 1910: 71); war.: Kollár 1953: 39; Zibr 1910: 77; Horvátová 1986: 159; Melicherčík 1959: 86-88; Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 175-6; Sobieska 1964: 238.
- a. "Na kamenci, na kamenci, hlavu zakrúcala" (Słowacja, Bednárik 1943: 87);
  - b. "Przy Dunaju przy wodzie żurek gotowała; boć ten kraj jest bardzo chudy, więc nie każdy tam być lubi. Warzyła żurek pod gruszką, umaściłam go pietruszką; ważyłam żurek pod płotem, umaściłam go kokotem; warzyła żurek pod śliwą, umaściłam go oliwą" (Śląsk, Klátecki 1885: 5220);
  - c. "V Beláčiké dvore studňu som kopala" (Słowacja, Šimkova 1902: 96; Melicherčík 1959: 87-88);
  - d. "U voděnky ruky sem si myla" (Czechy, Vaclavik 1959: 177);
  - e. "U studienky nůžky som si umývala" (Słowacja, Bednárik 1943: 88; Manga 1956: 435-6; Horvátová 1986: 160);
  - f. "Při Dunaju, při mořu nožky umyvala" (Czechy, Zibr 1910: 71);
  - g. "V dědinskom dome, v novej stodole" (Czechy, Zibr 1910: 77; Kollár 1953: 39; Horvátová 1986: 159);
  - h. "Na vyšnom konci za Hrnčiarovci" (Słowacja, Zibr 1910: 77);
  - i. „Na tom vyšnom konci!" (Słowacja, Podtatranský 1905: 14); "Na tom vyšnom konci, v otrhanom domci" (Słowacja, Bohuslav 1910: 55; Melicherčík 1959: 86, 88; Horvátová 1986: 161); "na višnom konci v obtrhanom domci" (Słowacja, Sobieska 1964: 238).
  - j. „Za horami, za lesami, pesok som dubana" (Słowacja; Faměra 1924: 231); „Za hurami, za lesami, pjeseček džubala." (Słowacja, Mišík 1901: 50).
29. "Marmoriena, Kyselova žena, čo si urobila? Šechtár o zem hodila?" (Słowacja, Medvecky 1905: 128; Horvátová 1986: 161).
  30. "Mara, naša Mara, kdes tu vodu brala? || Ved' som t'a já videl, Keď'sju čarovala" (Orawa; Vaclavik 1959: 185).
  31. "Mařéno, Mařéno, čím ses umývala? Sněhem, sněhem, ledem utírala" (Czechy, Vaclavik 1959: 177).
  32. „Umývaj sa, utieraj sa, svoje bôčky podpieraj si! Vyskoč, podskoč, do Dunaja, Vyber si pierečko sebe z raja!" (Słowacja, Šteller 1932: 76).
  33. M. przesypia zimę w szopie/w oborze:
"Kajžeš Marzaneczko bywała, Kajžeš cało zima przespała" (Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 175-6); "Morena, Morena, kde si zimovala?" (Czechy, Vaclavik 1959: 178, 179).
  - a. "V rychtarovej pajte, vo bielom beláte" (Czechy, Vaclavik 1959: 178);
  - b. "Pri dedine na klinci, v rychtárovom plevinci" (Czechy, Vaclavik 1959: 179).
  34. M. spędza noc w szopie/na dworze/w lesie:
"Диж ты, Морынка, ночь ночивала?" (Ukraina, Minch 1890: 106); "Дэ ж ты Маринка, ночувала?" (Rosja, Šestiuk 1985: 81-82); "Morena, Morena, kde si nocovala?" (Czechy, Vaclavik 1959: 178).
  - a. "V rychrarovej pajtě v bielom pateláte" (Czechy, Vaclavik 1959: 178);
  - b. "Я ж ночивала пид вірбою кудрявою, Пид холодною водою" (Ukraina, Minch 1890: 106).

- c. "Ночувала во лесочке, на желтом на песочке. Спустила гилочку, додолочку..." (Rosja, Šestiuk 1985: 81-82).
35. M. gotuje groch:
"Marzanna groszek warzyła, A w kolanko się sparzyła" (Śląsk, Lompa 1970: 148);
"Wčoraš groch wařywa kolanoš se opařywa" (Śląsk, Malinowski 1901: 15).
36. M. gotuje žurek:
"Nasza marzynioczka żur warzyła, aż se kolaneczka poparzyła. Warzyła pod gruszką, Maściła pietruszką. Warzyła pod śliwą, maściła oliwą" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 177-8); "Nasza Marzaneczka żur warzy, żur warzy. To se kolaneczka poparzy" (Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 176); "Nasza marzynioczka żur warzyła, aż se kolaneczka poparzyła" (Śląsk, Marcinkowa – Sobczyńska 1973: 177); "Warzyła żur Marzana, Oparzyła kolana, Warzyła go pod szopą, Mieszala go ponczożą, Warzyła go pod wozem, Mieszala go powrozem. Warzyła go pod gruszką, Mieszala go pietruszką, Warzyła go pod śliwą, Mieszala go pokrzywą, Hej zielony mój! Hej czerwony mój!" (Śląsk, Zakrzewski 1962: 35).
37. "Marejna, Marejna, vajcia by jedla, vajec nemáe, čože jej dáme? Kapustu nám nechce, polievku nám chlepcę" (Zavadka, Horvátová 1986: 165).
38. "Helo Mařeno, prala si přaděno, vylevala zoly na Benkovské doly" (Zibrt 1910: 70);
"Mařeno, Mařeno, přadla si přadzeno; u studenky prala plenky, aby byla bila, aby se tym Radunskym pacholkum zalubila" (Czechy, Zibrt 1910: 73).
39. M. Tańczy: „Naša Mariška rada tancuje, ona frajerov rada miluje. (Słowacja, Šteller 1932: 76); "Маринка наша гуляла, Черевички покаляла, Жемчуг-намисто порвала..." (Ukraina, Dikarev 1905: 133).
40. M. rozbija garnuszek z mlekiem: "čo si tam robila? mlieko som mutila, čo si mi ňedoňesla? ved' som ti nesla, stretol ma bučik pobiu mi hrnčik de sa tie čriepki? voda ich sobrala" (Słowacja, Sobieska 1953:238).
41. M. dostaje ubranie: „A čo ci tam dali?" (Słowacja; Faměra 1924: 231); "Čo ti tam dávali?" (Słowacja, Bohuslav 1910: 55; Zibrt 1910: 77; Bednářik 1943: 88; Melicherčik 1959: 86; Aničkow 1907: 277; Horvátová 1986: 160).
- a. "Sukňu mi krájali" (Słowacja, Zibrt 1910: 77); "Sukňu mi driapali" (Słowacja, Bohuslav 1910: 55; Melicherčik 1959: 86); „Sukna nakrajali" (Słowacja; Faměra 1924: 231); "Čepčeky krájali, mládencom a dievkom rozdávali" (Słowacja, Bednářik 1943: 88; Manga 1956: 435-6; Horvátová 1986: 160).
42. M. je obiad:
"Cos Mařeno, cos Mařeno, cos v postě jídala?" (Czechy, Zibrt 1910: 60; Sušil 1951: 700); "O mila Mařeno, cos ty v postě jedla?" (Czechy, Zibrt 1910: 63); "Mořana, Mořana, coš v pošće jodala?" (Czechy, Sobieska 1964: 240); "Marzanna, marzanna, coš w pošće jadala?" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 180); "Mařeno, Mařeno, co si obědvala?" (Czechy, Vavlavik 1959: 177).
- a. "Koláčky sem mlékem polévala" (Czechy, Vavlavik 1959: 177);
b. "chlyb ze slaninami miły Ponbug z nami" (Czechy, Sobieska 1964: 240);
c. "Groch ze słoninami, Miły Pan Bóg z nami" (Śląsk, Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 180);
d. "Zełe s kopřivami, hrach ze slaninami, kašu z oškvarkami" (Czechy, Zibrt 1910: 63);
"Ach, jidavala sem ja zelí s kopřivama" (Czechy, Zibrt 1910: 60; Sušil 1951: 700).
43. M. pasie gęsi:

- a. „Mařeno, krásna, kaj si husy pásła” (Czechy, Zibrť 1924: 227); “O Mařena krasna, kaj si huři pasła?” (Czechy, Zibrť 1910: 71) “Morenica, Morena, kde si húsky pásła?” (Czechy, Horvátová 1986: 170); “O mařano krasna radař gesi paswa” (řlask, Malinowski 1901: 15); war.: Marcinkowa, Sobczyńska 1973: 186; Horvátová 1986: 170; Bartoř 1888: 288; Vrřatský 1898: 130; Vaclavik 1959: 181.
- b. “Za horami, za dolami, tam som ritkou triasla” (Horvátová 1986: 170); “Na úvratřách, v bílých řatách, až sa hora třasla” (Vaclavik 1959: 181); “Pod kepečkem z robenečkem, eř se zema třasla, aby trava rustla, trava zelena, eř po kolena. A vy děvečky, vijeť věnečky z modrej fijaľenky, z bíľej ruřičky.” (Czechy, Bartoř 1888: 288);
- c. “Pod kopečkem s bubeničkem, tam sem jich pasla” (Zibrť 1910: 71);
- d. „Já jsem jich pásła na zelené luce, u potočka leřici. Husenky zlezely, do domu popřichaly” (Czechy, Zibrť 1924: 227); “Na zelenej lúke, stratila som klřúče” (řlówacja, Vrřatský 1898: 130; Horvátová 1986: 170).
- e. “Mařena, Mařena krásná, pásła babulky, pásła. Vypřala zřuřičku másła, pichňa řtičku na paličku, za husiam třasla” (řlówacja, Václavík 1930: 389).
44. M. daje klucze řw. Jerzemu/Janowi/Niedzieli:
 “Morena, Morena, kdes’ klřúče podela?” (řlówacja, Horvátová 1986: 170; Vaclavik 1959: 182); “Hěłó, hěłó, má milá Mořeno! Komus dala klřiče” (Aniřkow 1903: 277); “Má milá Mařeno, hdes ty klřiče daľa, co bys nimi pola odmykala?” (Czechy, Vaclavik 1959: 177); war.: Zibrť 1910: 63–64; Suřil 1951: 701; Bartoř 1888: 288; Kulda II 295; Malinowski 1877: 635; Erben 1864: 57.
- a. “V Senici na řínku, tam visia na klinku” (řlówacja, Horvátová 1986: 170); “V kormore na klínku, na zelenom vínku, Hybaj si ich přytať, budř ta tam vřtať” (řlówacja, Vaclavik 1959: 182).
- b. “Daľa sem ich, daľa, svatětmu Jánmu, aby nám otevřel tú nebeskř bránu” (Czechy, Vaclavik 1959: 177, 178); “Děľa jsem je, děľa svatřmu Jánmu, aby nám otevřel do nebe bránu” (Czechy, Erben 1864: 57).
- c. “Dala sem ich, daľa, svatěmu Juři, by nám otevřel do ráje dveři” (Czechy, Vaclavik 1959: 178); “Děľa jsem je, děľa svatřmu Jiři, aby nám otevřel do ráje dveři” (Czechy, Erben 1864: 57); “Dala jsem jich, dala Svatěmu Jiřimu, Aby nám otevřel Zelenř travinu, Aby tráva rostla – Tráva zelena” (Morawy, Kulda II 295; Malinowski 1877: 635).
- d. “Květně a Květná Velikě a Veliká Juřim, aby kořeň buři” (Morawy, Zibrť 1910: 64); “Dala sem ich, dala tej květnej neděľi, aby odmykala ze země kořeni” (Czechy, Suřil 1951: 701).
- e. “Dala sem ich dala tej smrtelnej neděľi, aby odmykala to zemske kořeni” (Czechy, Bartoř 1888: 288; Zibrť 1910: 63).
45. M. – najmłodsza cřrka we dworze: “Samo ostala Mara dievojka” (Chorwacja, Huzjak 1957: 4, 14); „В мого батька та двір невеличкий, А зїлля велике. А я годна в батька була, Молода як ягїдка.” (Ukraina, Dikarev, 132-133)
46. M. Otwiera drzwi: „Mara djevojka po gradu řeće, Po gradu řeće, deverke budi, Devet deverka, kaki brajenek” (Chorwacja, Huzjak 1957: 4)
47. M. toczy jabłka: „Mara ima zlatnu jabuku, Komu jabuka, komu djevojka, Juri jabuka, Juri djevojka, Hajd zbogom, zbogom, vi dobri ľjudi, Mi vam řalimo, bog vam napřlati kirales!” (Chorwacja, Huzjak 1957: 4); “Mara imala zlatu jabuku. Pino go-

- spode za jabuku drže, Komu jabuka, temu djevojka, Juri jabuka, Juri djevojka, Jura ju tače u ra(v)no polje, U ra(v)no polje, u crne gore-kirales” (Chorwacja, Huzjak 1957: 14).
48. Swatanie / wydawanie za mąż M.-y:
- a. “Oj Maryno za kohohty chtiła? Oj za toho diwczata, za toho, Za Matwija mołodoho” (Ukraina, Moszyńska 1881: 34).
  - b. „- Маро-и-Лишанко! Говедарь те либи; Ще ли дойдешь да го земнешь? (...) - Неща го, мамо, неща го” (Bułgaria; Marinov 1914: 435).
49. M. depcze rutę:
- a. “Oj tam de Matwij konià pas, Oj tam barwinok po pojas, A tam de Maryna stojała, Tam pid neju jara ruta zwojała” (Ukraina, Moszyńska 1881: 34).
  - b. „Czohó wonaż zowjała, Bo wonaż jìi stoptała. A tam de Matwij pochodýw, Jaru rutú pozwodýw.” (Ukraina, Moszyńska 1881: 34)
50. M. obchodzi żałobę: „А в тому зїллі та вовки завили. Та мого милого ззіли. Три дні по милому тужила – Три хліби ззіла.” (Ukraina, Dikarev, 132-133).
51. M. zabiera głowę: „- Ни като дойдешь, Кого ще намеришь? - Петкана главеница, Стоянь главеникъ / - NN [imię trzymającej kukłę] главеница и NN [imię jej parzeczonego] главеник. - Не я даваме! - Ще я земна. - Ще докараме субаша, кадия. - Макарь докарали, Субаша кадия, Ние ще я земнемъ. [- Ни я давами!]” (Bułgaria; Russev 1892: 223-224; Marinov 1914: 435-436).
52. “Morano, Morano, ty nás suzuješ, jedneho po druhém usmrcuješ. || Ty nám bereš matičky, Bratříčky a sestříčky” (Czechy; Vaclavik 1959: 177).
53. Śmierć M.-y:
- a. “Morena, Morena, za kohos’ umrela?” (Czechy, Schvarzová 1927: 127; Sakalová 1930: 15; Vaclavik 1959: 179; Horvátová 1986: 167); “Muriena, Muriena, za kohos’ umrela?” (Słowacja, Šimkova 1902: 96; Melicherčík 1959: 88); “Murjéna, za koho si umrela?” (Rákoskeresztúre k. Budapesztu, Manga 1956: 439); “Má milá Mařeno, Za kohos umřela?” (Kulda II 296; Malinowski 1877: 636).
  - b. “Mařeno, Mařeno, pro kohos’ ty umřela” (Słowacja, Václavík 1930: 389); “Mořena, Mořena, pro kohos’ umřela?” (Słowacja, Václavík 1930: 389); “Mařena, Mařena, pro kehos umřela?” (Morawy, Sušil 1951: 701; Zibrt 1910: 64).
  - c. “Ma mila Mařeno pro kehos umřela?” (Zibrt 1910: 60; Sušil 1951: 699); “Má milá Mařéna, pro keho’s umřéla?” (Czechy, Vaclavik 1959: 179); “Helo, helo, helo! má milá Mařeno, pro kohos umřela?” (Czechy, Bartoš 1888: 293; Zibrt 1910: 63); “Má milá Mařeno pro kehos umřela?” (Czechy, Zibrt 1910: 60; Sušil 1951: 700); “Má milá Mařéna, pro keho’s umřéla?” (Słowacja, Vaclavik 1959: 179).
  - d. “Morena kyselá, za kohos visela?” (Czechy, Vaclavik 1959: 179).
  - e. “Morena, Morena, Za koho sy umriela? Ne za nas, ne za nas, Než za ty nevolně kri-eštány” (Morawy, Sreznevskij 1878: 135); “Morena, Morena, Za kohos’ umrela? Nie za nás, nie za nás, ale za utlačanych krestanov” (Słowacja, Manga 1956: 430); war.: Kollár 1953: 38; Zibrt 1910: 76.
  - f. “Morenica, Morena, za koho si umrela? Či za pána richtára, či za jeho syna?” (Horvátová 1986: 170); war.: Vršatský 1898: 130.
54. Przyczyna śmierci M.:
- a. „Za svátého Petra. Peter, vstávaj hore, odemykaj pole, už sú čačiky ve dvore” (Słowacja, Schvarzová 1927: 127).

- b. "Za starého dedku, čo ma bradu riedku" (Słowacja, Šimkova 1902: 96; Melicherčík 1959: 88); "Pro toho starého, Dětka hrbatého / že má koňa chromého" (Słowacja, Václavík 1930: 389);
- c. "Za pana Martina s černýma očima" (Czechy, Vaclavik 1959 179); "Za pána rychtára aj za jeho syna" (Czechy, Vaclavik 1959: 179);
- d. "pro Vincka Miklového, že ma koňa zasraného" (Słowacja, Václavík 1930: 389); "pro Pavla Baroňového, že jí nechtěl kúpit' na svátky fěrtocha nového" (Morawy, Zibrt 1910: 64); "Pro tego, pro tego, Šohaja švarného" (Sušil 1951: 701); "Pro tého, pro tého Janka Šušňového" (Czechy, Vaclavik 1959: 179);
- e. "Za bytčianske dievky, za švárne panenky" (Słowacja, Sakalová 1930: 15; Horvátová 1986: 167); "Za kerestúrske dlouke, za pekné pánenke umrela. Oblež suknu zelenú, na tú Kvetnú nedelu. Podobri si buóčke na zlatie vidličke" (Rákoskeresztúre k. Budapestu, Manga 1956: 439).
- f. "za bytčianskych mládencov, čo neľúbia trhancov!" (Słowacja, Sakalová 1930: 15; Horvátová 1986: 167); "Za ty Rožnovské pacholky!" (Kulda II 296; Malinowski 1877: 636); "Pro ty, pro ty, Rožnovské pacholky" (Bartoš 1888: 293; Zibrt 1910: 63); "Pro toho synečka nekterého" (Morawy, Zibrt 1910: 60; Sušil 1951: 700).
- g. "Pro ty, pro ty, pro pacholky: Pro velčovske panny, aby se vydaly / Pro pasaka stareho" (Czechy, Zibrt 1910: 60; Sušil 1951: 699).

Zapisy wierzeń

55. „Obyčejně se Mařena spaluje, potopuje aneb aspoň hroudím a kamením uhazuje; i utíkají děvy, jenž tak byly Mařenu popravily, bojíce se, aby za nimi Mařena neletěla” (Sušil 1951: 700).
56. "верят, что цветы и листья из венка Морынки отгоняют нечистую силу их того дома где хранится хоть один их этих цветов; они помогают также в неругах, для чего их настаивают на воде и поят больного" (Ukraina, Minch 1890: 105-107).
57. „Gdy utopiono M., należy bieć jak najszybciej do wsi (kto będzie ostatni albo upadnie, wkrótce umrze)” (Lompa 1965: 230).
58. „chlupci z celé dědiny, sice by z toho domu, ze kterého by se chlapec obřadu toho nezúčastnil, do roka někdo umřel” (Bartoš 1888: 281-282).
59. „Na hranici se sousední obci ji spálí. Kdyby ji spálili před hranicemi nebo za nimi, v těch osadách by mřeli” (Czechy, Zibrt 1910: 74).
60. „děvy samy, došek ten mařenový co nejvýše na strom vychodivše, kamením uhazují věstic, že pry nejspíše se vydá, jenž nejspíše ho uhodí” (Sušil 1951: 700).
61. „Dohořívající Marenu přeskakovala, aby prý byla zdravá, bedlivě pozorující, kdy se změní úplně v popel” (Czechy, Vaclavik 1959: 180).
62. "Věřilo se, že kde se chodí s Morenou, tam toho roku "nehori"" (Czechy, Vaclavik 1959: 182).
63. "цветы и чыбытки из венка Морынки спасают от громового удара" (Ukraina, Minch 1890: 105-107).
64. "На Ивана після обіда дівчата становлять Маринку, щоб дощ був, кажуть" (Ukraina, Dikarev 1905: 132-133).
65. „Това се прави да вали за дъждъ, да има берекетъ, да се запазятъ нивите отъ градъ (...)" (Bulgaria, Marinov 1914: 436).

66. „Марену или гильце разламывают; каждая из девушек берет себе часть и приносит на свои, огурцами засеянные гряды; от этого, говорят, лучше родятся огурцы” (Ukraina, Čubinskij 1872: 193-195).
67. “We wsi Cisowej (okrąg Kozielski) dziewczęta wnoszą marzankę za wieś, tam ją roztargają, a chłopcy biorą słomę do wymiatnia żłobów, aby konie dobrze jadły” (Malinowski 1877: 630).

Opisy praktyk

68. “...берут секиру (топор) и идут в лес, где срывают клековые листья и вырубают длинную палку черноклена все это приносят домой; тут часть девушек плетут из чибпткив венки, а другие лепят из глины человеко фигуру, выделявая ей нос, рот, голова и груди, румянят щеки и одевают в женское платье, а на голову надевают венок из чибытков и живых цветов и оставляют и до утра. Утром в день и Купала. (...) Дивчины идут глиняной чучеля, которой дают имя Морынка. Сажают ее на скамью, берутся за руки и, составяе круг, ходят вокруг Морынки и поют (...) берут Морынку, насаживают на преде приготовлянную палку черноклена и идут к реке с песнями. По приходе к реке, бросают Морынку в воду, а венок с ее головы берут домой” (Ukraina, Minch 1890: 105-107)
69. “Предъ закатомъ солнца идутъ въ ближній лесъ или садъ, срубаятъ тамъ тополь, вербу, или еще чаще чернокленъ, и, возвратаясь оттуда съ песнями на место, назначенное для праздника, одне несутъ пуки соломы, другія дерево, называемое только во время праздника мареню, а иногда Купалы, величиною съ ребенка, или въ полчеловека, сделаннаго изъ соломы, въ большомъ венке, одетаго въ женскую рубашку, и украшеннаго лентами и намистами. Обыкновенно все идутъ скоро, въ беспорядке и громко поютъ. (...) Пришедши на избранное место и воткнувши въ землю дерево, или марену, обвешиваютъ его лентами и венками, ставятъ подле Купалу, на котораго надеваютъ все свои украшения: измисты, ленты, кольца, даже кресты, и поздно вечеромъ, невдалеке зажегши огромный костеръ соломы, ходятъ взявшись за руки вокругъ идола и дерева с песнями. (...) Въ эту же таинственную ночь празднуютъ Купалу, и только съ разсветомъ идутъ въ хаты и несутъ съ собою идола и марену. На другой день рано утромъ многіе купаются въ рекахъ, умываются водою, взятою изъ четырехъ колодезей (...). А по закате солнца въ самой Ивановъ день снова приносятъ къ воде идола и дерево или марену, снимаютъ съ нихъ все украшения, кроме венковъ, поютъ те же песни, какія пели вчера, и съ крикомъ бросаютъ съ себя въ воду венки, а вследъ за ними идола и марену” (Ukraina, Passek I 96-97, 108).
70. „Із колачиків морду зроблять, ганчірками увернути, юпку надінуть, серги почеплять, стрічками, ягодами вашневими завітчають. Стулу поставлять, клинків наламають та кругом стули обставють (...), та Маринку у середину посадять. Тоді дівчата за руки поберуть ся, кругом неї ходять, сьпивають (...). Се вже коло копанки сьпивають як принесуть Маринку до копанки. Розбірають її тоді, клечинія повкидають у копанку і стулу, вмочать. Тоді юпку й сорочку скинуть виперуть. Тоді вже ганчірку кидають у воду з морди” (Ukraina, Dikarev 1905: 132-133).

71. “Вечеромъ справляютъ Купала или Марену. – Марену делаютъ различнымъ образомъ: иногда изъ простаго венка, воткнуть въ него палку, иногда въ виде чучелы изъ соломы, изъ жгучей крапивы и шиповника; но чаще изъ черноклена; ее убираютъ венками, намистами, цветами и лентами относятъ на место, назначенное для праздника, и даютъ ему название Марени. Марену делаютъ, или только девушки или же и парубки. (...) Поставивъ на место Марену, приносятъ пуки соломы, а иногда соломенную куклу, одетую въ женскую рубаху, въ лентахъ, намистахъ и въ большомъ венке; эта кукла называется Купало. Пришедши на место, ставятъ Купала возле Марены, и не вдалеке разводять огонь. Взявшись за руки, ходятъ вокругъ Марены”.(Ukraina, Ćubinskij 1872: 193-195).
72. „... девушки, сделав куклу Марыну, привязывали ее к ветке, которую втыкали в землю; перед Марыной ставили стол, накрывали его белой скатертью и клали хлеб и соль. Вокруг стола ходили с песнями, потом обходили с Марыной все село и топили ее: в заключение тут же, на берегу, закусывали хлебом, который стоял на столе” (Sokolova 1979: 257)
73. "Не так давно молодежь в ночь на Купалу делала из соломы чучело Мары и с песнями несла его за околицу, раскладывала там большой костер из соломы, гнилушек, всякого лома, хвороста и сожигала на костре Мары. Мара догорала, присутствующие прыгали через огонь и пели песни. В Покалюбичской волости Мару или Куполу (чучело) надевают на высокий щит и несут к воде. Там ее сбрасывают с шеста в воду" (Białoruś, Romanov 1912: 208).
74. „... заврени единъ въ другъ чехли направязать като образъ – кукла, накичвать тая кукла съ бело було – раченикъ, както се кичи една булка и наресвать, както се реси, т. е. кити главата на булка: титрици (сребрени накити), перушь (карнобадски пера, вапцати птичи пера), спуски (сащо родопски сребрени накити), подбрадник (сащо сребренъ накитъ). На тая изкуствена булчинска глава обличать мажка риза, и тая фигура, наречена Мара-и-Лишанка, е готова” (Bułgaria, Marinov 1914: 434-435).
75. „Mařena. Nejpród zrobuóm dášek a potym ruku tež ze slámy potém oblečóm kořulku bruřlek a potym mazelonki i jedna na druhu coby byřia řeroká bo jedna na druhu strójóm kera bydže p'eknějšá karton ře i zapáře teraz ře i zoloři řatka na kyrk teraz ře i dá na hřavu bandle a teras ře i dá v'eřec na hřavu teraz i ře dajóm kokotky take bandličky [...] chodzóm po vři i řp'evajóm dzevkóm - a najpředy tarářov'i a rektorov'i jak pozobchodzóm vřudze po vři to odstrojóm mařenu i schovajóm té řaty ř né i dášek dajóm na bok - a veznóm látečko i chodzóm řpevač pachořkóm - [...] jak přidóm ku vodze to rostyrchajóm tén dášek počeprnóm ho do vody” (řláš, Malinowski 1901: 32-33).
76. “Když obeřly celou ves, zvlářtě vřak kmocháčky a kmotřenky, [...] udeřaly pak ze slámy Mařenu, obeřly s ní několikráte s velikým jářotem dědinu, dovlekly ji konečně “na říku”, a hodily ji do vody” (Czechy, Zíbrt 1893: 10).
77. “Dawniej we Wielkim Pořcie chodziły po wsi morzany. To były dwie kilkunastoletnie dziewczyny, które nosiły lalkę duřą jak niemowlę, zrobioną ze szmatek i przybraną pięknie wřęgami.” (řláš, Kwařniewicz 1984: 178).
78. “po dři dři wnoszą dziewczęta w Laetare po nabożeřstwie na długim, pstro pomalowanym drągu Marzanę (...). W czasie pochodu przez wieř (w porządku z charakterem uroczystym) po kilkakróż zatrzymują się, obracają wkoło Marzanę

- (...). Marzanki nie topią, tylko rozbierają. Po obchodzie dziewcząt wynoszą chłopcy wyobrażenie męczyzny tzw. Marzana (gdzie niegdzie "Marzaka"). Pochód ich ma charakter żartobliwy" (Śląsk, Klatecki 1885: 5220).
79. "... w Zawadzkiem i w okolicy kobiety sporządzają nie tylko marzannę, ale i marzanioka (...). W kieszeń męskiej kukły wkładały butelkę z wodą lub kieliszek. Woda była symbolem wódki. Tak ustrojoną kukłę nosły wśród śpiewów nad wodę i tam topiły" (polski Śląsk, Smolińska 2003: 59).
80. "... za dziewczętami z Marzanną szli chłopcy z Marzaniokiem, kukłą słomianą ubraną w łachmany męskie. (...) Po przejściu przez wieś, młodzież kierowała się do rzeki lub stawu, gdzie Marzannę topiono. (...) W miejscowościach, gdzie nie było wody, Marzannę palono." (Zabytki, s. 154-155)
81. "... chłopcy wypędzali w tę niedzielę ze wsi marzanioka, a dziewczęta marzannę. Robiono ze słomy chochoła i wśród drwin i kpin prowadzono marzanioka przez wieś, paląc go później w lesie lub topiąc w stawie (wodzie). Po utopieniu marzanioka dziewczęta wkraczały do wsi z marzanną, przystrojoną na zielono, lub zaczynały chodzić z goiczkim" (Śląsk, O Marzannie, s. 65)
82. „Po večeri spravia zo slamy ženskú postavu, takzvanú Murienu, vyobliekajú ju a nechajú do rána v kúte stáť. Ráno okolo piatej vezmú Murienu a nesúc ju po obcim spievajú (...). Vtedy už dôjdu k rieke a s mostu hočia Murienu do vody”. (Słowacja; Šimkova 1902: 96-97)
83. “Za Mařenu vystrojily došek do bílých šatův, v Chvalkovicích do “slubných” šatů poslední z dědiny vyvdané nevěsty; na hlavu dávaly vlasy ze lnu a pak zelený věněček jako nevěste. Navěševše na Mařenu co nejvíc pentlí, připevnily ji na žerdku. || Naproti tomu chlapi svého Mařocha na škaredo přistrojili. Tak v Raduni kdysi vystrojili ho v kožich, kladouce na hlavu beranici, na nohy vysoké boty, na klín položili smeták, do úst strčili dýmku, a tak ho na vůzku po dědině vozili. || V Lukavci nosí se na žerdi, má na hlavě klobouk a v ústech též dýmku. Jakmile přípravy z obou stran byly dokonány, vyšly děvuchy s jednoho konce dědiny s Mařenou, hoši s Mařochem s druhého konce, aby se prostřed dědiny setkali, neboť Mařoch chce se s Mařenou jako na rozloučenou políbiti” (Czechy, Zíbrt 1910: 70).
84. “Na Śląsku, słomiana kukła Marzanna osadzona na wysokiej żerdzi nosiła strój druhny weselnej: białą koszulę, kwiecistą spódnicę, fartuszek i gorset, chustę na ramionach, korale, wianek z kwiatów na głowie i wstążki w warkoczach. (...) Kiedy już (...) obniosły Marzannę po wszystkich obejściach, wychodziły z nią poza granice wsi, tam rzucały na ziemię, obdzierały z ubrania i wrzucały do rzeki lub stawu, a następnie, nie oglądając się powracały do domu. Niekiedy także i chłopcy stroili w męskie ubranie i wynosili ze wsi swoją kukłę – męczyznę, dla odmiany zwaną Marzaniokiem” (Ogrodowska 2001: 19-20).
85. “W czwartą niedzielę postu po nabożeństwie młodzież wiejska zgromadza się na placu i przystraja słomianą figurę w ubiór kobiety. Bałwana tego, zwanego “marzanną” wtykają na wysoką żerdź, najsilniejszy z pomiedzy chłopaków wynosi ją ze wsi nad rzekę Osobłogę, a dzieci, postępując za nim, śpiewają (...). Dziewczęta rozbierają “marzannę”, poczem wśród hucznych oklasków wrzucają ją do wody. Następnie wracają wszyscy do wsi z choiną, ozdobioną wstążeczkami, malowanemi skorupkami jajek, szychem złotym itp.” (Śląsk, Kalicki, Hytrk 1879: 51).

86. "Dziewczęta stroją wielką figurę w ubiór kobiecy, a parobcy w męski, przywiązują do wysokiej żerdzi i obnoszą po ulicach przy śpiewaniu różnych pieśni. Przybrana figura nazywa się "marzanką" lub "marzanną" a śpiewy "pieśni marzanne". Do domów nie wnoszą jej, lecz obchodzą prawie wszystkie, najdłużej zaś śpiewają przed plebanią i szkołą. Po skończonym obchodzie rozbierają "marzannę" z szat i rzucają do stawu lub rzeki" (Śląsk, Kalicki, Hytrk 1879: 50)
87. "W marzanią niedzielę (Dominica laetare) dziewczęta stroją lalkę ze słomy w ładne szaty, w wieniec z kwiatów papierowych i niosą ją z jednego końca wsi na drugi, zatknietą na żerdzi, przyczem chłopcy miotają na lalkę śniegiem i błotem (...) Przy tej procesyi dziewczęta śpiewają" (Malinowski 1877: 628)
88. "V Janovicích ještě se Mařík a Mařena udrželi. Chlapci Maříka přistrojí jako chlapa, děvčata Mařenu jako robu, a nabodnuvše na koly nosí po dědině (...)." (Czechy, Zíbrt 1910: 74).
89. "Dwa kawałki drzewa związują w formie krzyża; krzyż oplatają słomą i przywdziewają w najpiękniejsze szaty wałaszki. W tym celu biorą cienką koszulę, spódnicę, fartuch i kaftanik; kaftanik taki jest zabytkiem dawnej odzieży (...). Głowa marzeny robi się z gałganków i chust i ma ztyłu ozdobę i oznakę, którą nosi każda niezamężna wałaszka, gdyż jest wpleciona we włosy dziewczęcia. Prócz tego zdobią marzenę, zawieszając na niej więcej jeszcze wstążek. Skoro cała figura gotowa, natenczas dziewczęta, które opuściły szkołę, wynoszą ją z miasta lub wsi w pole (...). Tu, w polu, sadzają marzenę i zdejmują z niej szaty, które przywdziewa zaraz jedna z dziewcząt. Słomianą zaś postać z głową z gałganów stawiają na ziemi, a parobcy, którzy nadciągają ze wsi, rzucają na nią bryłami ziemi i kamieniami" (Wałachia Morawska, Malinowski 1877: 635-636)
90. "... včas ráno sídu sa mládenci a dievky na vyšnom konci dediny. Stoknú na palicu snopok, oblečú ho do ženského kroja, a to je Marmuriena. S touto Marmurienou potom chodia po dedinie spievajúci. Keď prejdú s Marmurienou celú dedinu, hodia ju na vyšnom konci dediny do vody. Keď s Marmurienou pochodili celú dedinu, jedna z dievok obleče sa do najkrajších šiat a celá sa vyzdobí a vykrašlí všelijakými stužkami. Toto je Královna. S touto Královnu potom zase idú znovu mládenci a dievky po dedinie (...)" (Słowacja; Bohuslav 1910: 55-56)
91. "Na Vlkolínci prinášali novô letko hned po vynasení mužskej a ženskej figúry. Muriena i Chlap sa pred každým domom a skupinou ľudí pokloniti. Keď obe postavy pálili, preskakovali dievky oheň" (Ondrejka 1969: 104)
92. "Na smrtnou (n. Černou) neděli odpoledne vynášejí odrostlejší děvčata ze vsi Mařenu (laš. Mařanu). Děvčata sejdou se v některém domě a vystrojují Mařenu (ve Slezku) takto: Vezmou došek a rozkroutí jej na poly. Z jedné půly se dělá Mařena. Kde má došek hlavu, utočí se i Mařeně hlava. Ruce skroutí se též ze slámy a přivážou k došku. Na hlavu zavážou Mařeně bílý šátek a do týla přivážou dva lněné lelíky (vrkoče), potom oblekou došek do mužské košile. Když už je košile oblečena, přivážou ruce ke kloubům, aby měla jimi boky podepřeny. Potom nastříčí se došek na dlouhou žerd' a dobře přiváže. Pak se Mařeně oblekou tři čtyři sukně a opáše zelená nebo červená zástěra. Hlava se ozdobí věncem a mnohými pentlemi. – Jinde nastrojují došek do starých ženských hábů. Mařenu nesou děvčata celou dědinou, počnouce od horního konce. Za dědinou někde u vody nebo nějakého žlebu Mařenu odstrojí a došek tam vhodí. – Kde jest Mařena ve staré hadry nastrojena, tam běží chlapci

za děvčaty a perou po ní kamením. Taková Mařena hodí se pak celá do vody, nebo na ní chlapani hadry roztrhají (...) || Na Jičsku nesou Mařenu až k lesu, tam s ní šaty svlekou a roztrhají; zatím chlapani v lese utnou 'majíček' a nesou nazpět do dědiny" (Bartoš 1888: 281-282).

93. "Po skončení obchůzky vesnicí děvčata nesla Smrt na louku, kde ji svlékla a hodila do ohně. Pak se chytila za ruce a tančila kolem ohně pokřikující na Marenu." (Czechy, Vaclavik 1959: 180).

Bibliografia

- Bartmiński 2005 – Jerzy Bartmiński, *Koncepcja językowego obrazu świata w programie slawistycznych badań porównawczych*, "Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej", 40, Warszawa, s. 259–274.
- Bartmiński 2006 – Jerzy Bartmiński, *Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej*, "Etnolingwistyka", 18, Lublin, s. 77–90.
- Bartmiński, Panasiuk 1993 – Jerzy Bartmiński, Jolanta Panasiuk, *Stereotypy językowe* [w:] Współczesny język polski, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wrocław, s. 363–387.
- Paluszak–Bronka 2003 – Anna Paluszak–Bronka, *Językowy obraz szatana w kazaniach księdza Piotra Skargi*, „Studia Językoznawcze”, t. 2, Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, Szczecin.
- Czyżewski 1988 – F. Czyżewski, *Zmora*, "Etnolingwistyka", nr 1, s. 133–143.
- Bohdanowicz 1995 – Janusz Bohdanowicz, *Demonologia ludowa. Demony powietrza – „planetnik”, „wir powietrzny – diabeł”*, Literatura Ludowa, 1995, nr 1.
- Bohdanowicz 1994 – Janusz Bohdanowicz, *Demonologia ludowa. Relikty wierzeń w strzygonie i zmory*, „Literatura Ludowa”, 1994, nr 2.
- Katičić 1989 – Radoslav Katičić, *Hoditi–roditi. Tragom tekstem jednoga praslavenskog obreda plodnosti*, "Studia Ethnologica", v. 1, Zagreb.
- Kozioł 1989 – Maria Kozioł, *Strzygoń*, „Etnolingwistyka”, nr 2, s. 85–92.
- Krzysztoforska–Doschek 2000 – Jolanta Krzysztoforska–Doschek, *Prasłowiańskie źródła nowszej poezji polskiej*, Kraków.
- Mianecki 2002 – Adrian Mianecki, *Postać demona wodnego w ludowych przekazach wierzeniowych*, „Literatura Ludowa”, 2002, nr 2.
- СДЭС – *Славянские древности. Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого*, том 1–3, Москва 1995–2004.
- SLSJ – *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*, Wrocław 1980.
- SSSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, red. Jerzy Bartmiński, t. I, Lublin 1996.
- Stabrowski 2005 – Marcin Stabrowski, *Nie taki diabeł straszny... Wizerunek diabła w kazaniach jezuickich z drugiej połowy XVII w.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 2783, Historia CLXXI, Wrocław.

Źródła

- Agarkina 2002 – T. A. Агапкина, *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне–летний цикл*, Москва.
- Aničkov 1903 – E. V. Аничковъ, *Весенняя обрядовая песня на западе и у славянъ*, ЧАСТЬ I. Отъ обряда къ песне, Санктпетербургъ.
- Balara 1986 – Michał Balara, *Na Spiszu. Opowieści ludowe, opowieści i bajdy*, Warszawa.
- Bartoš 1888 – František Bartoš, *Naše děti. Jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poezii, zábavy a hry i práce společné*, V Brně.
- Bazieličówna 1954 – Barbara Bazieličówna, *Marzanna i Gaik. Obrzędy budzącej się wiosny*, "Świat i Życie. Dodatek tygodniowy Dziennika Zachodniego", nr 16, 18. IV.
- Bednárík 1943 – Rudolf Bednárík, *Duchovná kultúra slovenského ľudu*, "Slovenská Vlastiveda", II, Bratislava.
- Bessonov 1871 – П. Бессонов, *Белорусские песни с подробными объяснениями их творчества и языка, с очерками народного обряда, обычая и всего быта*, Москва.
- Bodnár 1911 – Julius Bodnár, *Myjava*, Myjava.
- Bohuslav 1910 – Bohuslav, *Marmuriena a Královná v Dovalove*, „Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti“, Turč. Sv. Martin, r. 13, 1910.
- Botík 1988 – Ján Botík, *Hont. Tradície ľudovej kultúry*, Banská Bystrica.
- Brandowski 1885 – A. Brandowski, *Marzana*, "Warta", nr 570–571, Poznań.
- Chození ze "smrti", "Česky Lid", 26, s. 264–266.
- Čubinskij 1872 – П. П. Чубинский, *Труды этнографическо–статистической экспедиции въ западно–русский край, снаряженной Императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ*, томъ III, С.–Петербургъ.
- Dikarev 1905 – M. Dikarev, *Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волости) у Вороніжчині*, "Материяли до українсько–руської етнології", том VI, Львів.
- Dobrzycki 1898 – Stanisław Dobrzycki, *O mowie ludowej we wsi Krzęcinie (Powiat Podgórski)*, "Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny", seria II, tom XI, W Krakowie.
- Dygacz, Ligęza 1954 – Adolf Dygacz, Józef Ligęza, *Pieśni ludowe Śląska Opolskiego*, Kraków.
- Erben 1864 – Karel Jaromír Erben, *Prostonárodní české Písně a říkadla*, V Praze.
- Vojt. Faměra, *Najmuriena panna (topenie Moreny na smrtnú nedel'u)*, "Česky Lid", 24, s. 231–232.
- Tomasz Gawalkiewicz, "Śmiercicha" w Zaborowcu, "Gazeta Zielonogórska", nr 81 (4833), 1968, s. 3.
- Horvátová 1986 – Emília Horvátová, *Rok po zvykoch nás'ho ľudu*, Tatran.
- J. K. Hraše, *Vystrojování, nošení, utápění a upalování smrti na smrtelnou neděli*, "Česky Lid", 5, 1895.
- Huzjak 1957 – Višnja Huzjak, *Zeleni Juraj*, Zagreb.
- Klatecki 1885 – Ignacy Klatecki, *Nowe lato, uroczystość starosłowiańska*, "Warta" nr 562–568.
- Kollár 1953 – Ján Kollár, *Národné spievanky*, d. 1–2, Bratislava.
- Krasko, *K monografií Podjavorinska. (Monografické črty z Vad'oviec)*, „Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti“, Turč. Sv. Martin, r. 19, 1927.

- Kreja 1991 – Bogusław Kreja, *Wyraz 'morze' i jego derywaty w języku polskim i w innych językach słowiańskich*, "Gdańskie Studia Językoznawcze", V.
- Kulda – Beneš Method Kulda, *Moravské národní pohádky, pověsti, obyčejé a poveři*, sv. I–II, V Praze 1874–1875.
- Kwaśniewicz 1984 – Krystyna Kwaśniewicz, *Zwyczajy i obrzędy doroczne*, "Etnografia Polska", t. 28, z. 1.
- Lompa 1965 – *Bajki i podania*, zebrał Józef Lompa, Wrocław.
- Lompa 1970 – Józef Lompa, *Pieśni ludu śląskiego*, wyd. Bogdan Zakrzewski, Wrocław.
- Malinowski 1877 – Lucjan Malinowski, *Zarysy życia ludowego na Szląsku*, "Ateneum. Pismo naukowe i literackie", t. II, Warszawa.
- Malinowski 1901 – Lucjan Malinowski, *Powieści ludu polskiego na Szląsku*, "Materiały Antropologiczno–Archeologiczne i Etnograficzne", t. V, Kraków.
- Manga 1956 – János Manga, *Morena a jej maďarské obmeny*, "Slovenský Národopis", IV, Bratislava.
- Marcinkowa, Sobczyńska 1973 – Janina Marcinkowa, Krystyna Sobczyńska, *Pieśni, taniec i obrzędy górnego Śląska*, Warszawa.
- Marinov 1914 – Д. Мариновъ, *Народна вера и религиозни народни обичаи*, "Сборник за народни умотворения и народописъ", кн. XXVIII, София.
- Marzanki – (Anonim), *Marzanki*, "Zwiastun Górnośląski", 1869, nr 12.
- Medvecký 1905 – Karol A. Medvecký, *Detva*, Detva.
- Melicherčík 1959 – Andrej Melicherčík, *Slovenský folklór. Chrestomatia*, Bratislava.
- Meyer 1931 – C. H. Meyer, *Fontes Historiae Religionis Slavicae*, Berolini.
- Mínch 1890 – А. Н. Минх, *Народные обычаи, обряды, суеверия*, СПбг.
- Štefan Mišík, *Ludové zvyky a obyčaje*, „Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti”, Turč. Sv. Martin, r. 3, 1901.
- Mjartan – Ján Mjartan, *“Pálenie deda” na okolí Valaskiej Belej* [w:] *Národopisný zborník*, red. Jan Mjartan, vyd. Matica Slovenska, sv. 1, b.r.
- Mjartan 1974 – Ján Mjartan, *Horehronie*, Bratislava.
- Moszyńska 1881 – Józefa Moszyńska, *Kupajło tudzież zabawy doroczne i inne z dodatkami niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi*, "Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej", t. 5, Kraków.
- Nowakówna 1930 – Elżbieta Nowakówna, *Marzanka. Zwyczaj Wielkiego Postu z wsi Kadłubie, pow. Strzelecki*, "Zaranie Śląskie", nr 4.
- O Marzanie – *O Marzanie i marzanioku*, "Orli Lot" 1938, nr 4.
- Ogrodowska 2001 – Barbara Ogrodowska, *Radujcie się, weselcie. O polskich zwyczajach i obrzędach wielkanocnych*, Warszawa.
- Olejnik 1978 – Jan Olejnik, *L'ud pod Tatrami*, Martin.
- Ondrejka 1969 – Kliment Ondrejka, *Rytmičný pohyb ako zložka zvykoslovia a ľudových slávností*, "Slovenský Národopis", XVII.
- Passek – Вадим Пассек, *Очерки России*, кн. I–VI, Санктпетербургъ 1838.
- Pluta 1959 – Feliks Pluta, *Oracje, pieśni i opowiadania opolskie*, "Literatura Ludowa", nr 2–3 6–7.
- Podtatranský, *Šúl'ková nedela*, „Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti”, Turč. Sv. Martin, r. 8, 1905.
- Polívka 1916 – Jiří Polívka, *Povidky lidu opavského a hanáckého*, V Praze.

- Pstrokońska 1987 – Barbara Pstrokońska, *Spalić Marzannę*, "Tygodnik Kulturalny", nr 13, s. 10.
- Roger 1863 – Juliusz Roger, *Pieśni Ludu Polskiego w Górnym Szląsku z muzyką*, Wrocław.
- Romanov – E. Романов, *Белорусский сборникъ*, т.1–8, Киевъ–Витебск 1885–1912;
- Rombowski 1959 – Aleksander Rombowski, *Józef Kauschke. Początku polskiej etnografii na Śląsku*, "Zaranie Śląskie. Kwartalnik", r. XXII, z. 1, Katowice.
- Rusev 1892 – Ст. С. Руссевъ, *Народни обичаи. Отъ Бургаско*, "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина", кн. 7, София.
- S. Sakalová, *Veľko-bytčianske zvyky a obyčaje v čase od Sylvestra do Veľkej Noci kedysi*, „Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti”, Turč. Sv. Martin, r. 22, 1930.
- Scheufler 1963 – Vladimír Scheufler, *Vynášení smrti a morové epidemie*, "Český Lid", nr 2.
- Františka Schvarzová, *Chodenie s betlehemom*, „Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti”, Turč. Sv. Martin, r. 20, 1928
- Seweryn 1931 – Tadeusz Seweryn, *Marzanna. Gaik. Dożynki*, "Orli Lot", nr 10.
- Smolińska 2003 – *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie. Wypisy*, wybór i opracowanie Teresa Smolińska, Opole.
- Sobieska 1964 – Jadwiga Sobieska, *Wielkopolski obrzęd topienia "śmiercichy"*, "Etnografia Polska", t. VIII.
- Sokolova 1979 – В. К. Соколова, *Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX – начало XX в.*, Москва.
- Szreznvskij 1878 – И. И. Срезневский, *Чешскія глоссы въ Mater Verborum*, Санктпетербургъ.
- Staszczak 1964 – Zofia Staszczak, *Śląska forma obrzędu Marzanny i Gaika na tle porównawczym*, Opole.
- Sušil 1951 – František Sušil, *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*, Praha.
- Szubertowa 1951 – Maria Szubertowa, *Dary i świadczenia obrzędowe*, "Prace i Materiały Etnograficzne", t. VIII–IX, Łódź–Lublin.
- Śledziewski 1961 – Antoni Śledziewski, *Utopili Marzanneczkę w Odrze*, "Tygodnik Kulturalny", nr 19, s. 9.
- Šestiuk 1985 – И. А. Шестюк, *Русский фольклор в Киргизии*, "Русский Фольклор", 23, Ленинград.
- Šimkova 1902 – Marina Šimkova, *Ľudové povery a zvyky*, „Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti”, Turč. Sv. Martin, r. 5, 1902.
- Šteller 1932 – A. Šteller, *Hry našich detí v Bravacom*, „Časopis Muzeálnej Slovenskej Spoločnosti”, r. 24, Turčianski sv. Martin, 1932
- Švorc 1979 – Peter Švorc, *Štrba*, Poprad.
- Tacina 1963 – Jan Tacina, *Pieśni ludowe Śląska Opolskiego*, Katowice.
- Václavík 1930 – Antonín Václavík, *Luhačovské Zálesí*, V Luhačovicích.
- Vaclavik 1959 – A. Vaclavik, *Vyroční obyčeje a lidové umění*, Praha.
- Josuf Vlucka, *"Mojicek" (krásná) z Orlové ve Východním Slezsku*, "Český Lid", 26, s. 199–200.
- Vršatský 1898 – Vršatský, *Zvyky a obyčaje v Solčanoch (Nitra)*, "Sbornik museálnej slovenskej spoločnosti", red. A Sokolik, r. III, Turčiansky sv. Martin.
- Wasylewski 1937 – Stanisław Wasylewski, *Na Śląsku opolskim*, Katowice.

- Wawrowski 1846 – Fr. Wawrowski, *Popielnice starosłowiańskie i obrzędy przy pogrzebach*, "Przyjaciel ludu", nr 7–8, Leszno.
- Zabytki – *Zabytki ludowej kultury na Śląsku i w Częstochowskiem*, praca zbiorowa, Bytom 1975.
- Zakrzewski 1962 – Bohdan Zakrzewski, *Śląska pieśń ludowa w zbiorach z okresu romantyzmu*, Wrocław.
- Zawistowicz–Adamska 1976 – Kazimiera Zawistowicz–Adamska, *Polska sztuka ludowa*, "Łódzkie Studia Etnograficzne", XVIII, Łódź.
- Zíbrt 1893 – Čeněk Zíbrt, *Vynášení "smrti" a jeho výklady*, V Praze.
- Zíbrt 1910 – Čeněk Zíbrt, *Smrt nesem ze vsi... Pomlázka se čepejři. (Veselé chvíle v životě lidu českého, sv. III)*, Praha.
- Čenek Zíbrt, *Josef Dobrovský o vynášení smrti ve Slezsku*, "Česky Lid", 24, s. 226–227.

**Cognitive Definition of Marzanna – An Attempt at Reconstruction of a
Fragment of the Traditional Mythological Appearance of the Slavic World**

Michał Łuczyński

The article is dedicated to the analysis of the Marzanna, a figure which is correlated to the folk magical rituals of the Slavs. The author focuses on that problem as a part of Slavic mythologic worldviews. Theoretically and methodologically it is based on the model of cognitive definition as proposed by Jerzy Bartmiński. In the final part of this paper, the author presents the sources used in the article: ethnographical relations and folk song lyrics. The data refer mainly to the Polish, Czech and Slovak territory, but they are presented against material from the entire southern and eastern Slavdom. The study makes it possible to establish the semantic connotations of Marzanna and to find plots and myth sequences.